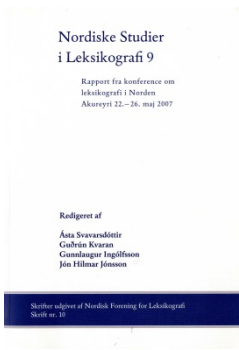

NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel:	Digitale vegar til Norsk Ordbok	
Forfatter:	Eli Johanne Ellingsve	
Kilde:	Nordiska Studier i Lexikografi 9, 2008, s. 105-112 Rapport fra Konference om leksikografi i Norden, Akureyri 22.-26. maj 2007	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive	

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

ELI JOHANNE ELLINGSVE

Digitale vegar til Norsk Ordbok

In 2014, *Norsk Ordbok* will be complete in 12 volumes. At a time when more and more people are getting knowledge and information via the Internet it is natural to consider developing a digital version of the dictionary as well. A digital version will present the dictionary makers with opportunities as well as challenges. The digital version will make it possible to add audiovisual supplements to the traditional written presentation of entries. Coordination and possible synergy effects in relation to other digital media and the Internet will involve finding technological solutions and a strategic location. The lecture will consider two possible ways to address the location on the web. Linguistic adaptation and strategic thinking related to the use of New Norwegian are also elements which should be considered along the route towards a digital dictionary.

1 Innleiing

I 2014 skal *Norsk Ordbok* liggje føre, trykt i 12 band. Det knyter seg ei viss spenning til om verket vil vere ferdig til rett tid. Det knyter seg òg spenning til *om* og *korleis* ordboksverket vil bli nytta etter den tid.

Eit storverk som *Norsk Ordbok* (NO) fortener brei utnytting. Det kan etter mitt syn best skje i ei digital utgåve, via Internett og verdensveven. For det første har digitale medier bruksmulegheiter og ressursar som er unike og særigne i høve til andre medier. For det andre er Internettet døgnope, og geografisk grenselaust. For det tredje er Internettet i ferd med å bli den viktigaste kjelda for informasjon.

NO er ingen pioner på nettfeltet. Fleire, kanskje dei fleste, andre større ordbøker som det er naturleg å samanlikne seg med, ligg alt på nettet (i ei eller anna form) eller er på veg ut på det. Det same gjeld andre store datasamlingar, private så vel som offentlege. Og sjølvsagt er NO alt digitalisert – både kjelder, redigeringsverktøy og arbeidsmetodar. Det er alt open tilgang til ordsamlingane attom verket. Utfordringa blir å gjere den digitale ordboka attraktiv og brukarvenleg, slik at mange menneske tek ho i bruk.

Eg ser to hovudoppgåver i arbeidet med å gjere NO til eit attraktivt digitalt ordboksverk. Den eine oppgåva inneber eigenutvikling av ordboksdatabasen. Den andre oppgåva inneber utvikling i samspel med andre digitale databasar. Eg skal kome stutt inn på nokre punkt under eigenutvikling, og så bruke noko meir tid på samspel og felles løysingar.

2 Eigenutvikling av NO

Med eigenutvikling av NO meiner eg ei utvikling som gjer NO i seg sjøl lett tilgjengeleg og attraktiv for alle brukarar som vil ha informasjon om ord i norsk språk. Eigenutvikling gjeld både tilgang, form og innhald. Utvikling av digitalversjonen av NO har skote monaleg fart sida årtusenskiftet. Gevinsten til no har likevel lege meir på avsendarsida enn på mottakarsida. Det er fleire nyvinningar for redaktørane enn for brukarane så langt. Men i alle fall – vi er undervegs mot nettet.

2.1 Tilgang

Innleiingsvis skal stutt eit par ting nemnast om tilgang – søkjeprosedyrar og rettskriving.

Søkjeprosedyrane bør vere enkle. Brukargrensesnitta bør vere intuitive, beint fram ”menneskelege” om ein kan nytte eit slikt ord. Svara bør helst ikkje vere meir enn 2–3 tastetrykk borte for ein vanleg internettbukar. Det er eit mål eg trur det er klokt å prioritere både høgt og snøgt.

Rettskrivinga i NO fylgjer i prinsippet den nynorske rettskrivingsnormalen frå 1938. Så vel målforma som rettskrivingsnormalen kan vere eit problem for tilgangen til og bruken av boka. I røynda har eit stort fleirtal av nordmenn bokmålet som si målform, og nyttar intuitivt denne målforma når trongen for å slå opp i ei ordbok melder seg. Og jamvel om nynorskbrukarar har ein føremon framfor bokmålsbrukarar her, vil ein nynorsk rettskrivingsnormal frå 1938 kunne hindre bruken også for nynorskbrukarane. Løysinga kan vere å leggje inn ei skjult metaordbok mellom søkjesida og sjølvne ordboka, med alle ord i moderne nynorsk- og bokmålsform, såleis at ein får tilslag i alle høve, om ein berre kan skrive rett moderne norsk. Større språkkrav bør ein ikkje stille til brukarane.

2.2 Innhald

Den norske kulturministeren Trond Giske sa i ein tale i mars 2007 dette om kultur: ”Det viktigste med kultur er ikke at den skal forklares, eller defineres. Kultur skal oppleves.” Dette er ikkje noko sidespark til *Norsk Ordbok*, og alle andre ordboksverk, som har den verbale ordforklaringa eller definisjonen som fremste verkemiddelet i arbeidet med å spreie kunnskapen om ord og kultur. Det kan likevel vere ei påminning om at det er råd å oppleve noko gjennom andre verkemiddel enn ord, og andre sansar enn intellektet. Eg vil derfor nemne nokre opplagte ønske eg har til NO.

2.2.1 Visualisering på kart

Digitale kart er kraftige verkemiddel når det gjeld å spreie geografisk informasjon, om heimfesting av ord og dialektformer. Eg sluttar meg til ei utsegn frå *Jysk Ordbog* i 2002: ”Netop for en dialektordbog er det en fordel at kunne frådse med

kort, der langt bedre opplyser brukeren om geografisk udbredelse, end det kan gøres ved opremsning av geografiske områder.”

Mange menneske har lite kunnskap om norsk geografi og stadnamn. I tillegg er mange av dei geografiske nemningane som NO opererer med, gått ut av bruk for fleire tiår sia, som ei følgje av samanslåing av administrative område som herad (minste referanseining i NO for heimfesting av førekomst og uttale). Her vil kart faktisk kunne vere heilt naudsynleg for å kunne forstå ord- og lydgeografiske tilhøve.

Innanfor NO arbeider ein med å utvikle ein ny versjon av innskrivingsprogrammet for nye ordbokssetlar. Dette er ei prioritert oppgåve i 2008. Den nye versjonen vil mellom anna innehalde ein komponent for kart.

2.2.2 Illustrasjonar (bilde, film)

Ein ordboksillustrasjon legg tyngd til den informasjonen som definisjonane gjev. Og ettersom vi veit at moderne menneske gjerne ser bilde, men ikkje alltid tek seg tid til å lese ein tekst, vil det vere klokt å tilby ei illustrert ordbok, om ein vil ha brukarar – ikkje minst unge menneske.

Mange omgrep kan vere vanskeleg å definere. Det gjeld mellom anna farge. *Ordbog over det Danske Sprog* definerer fargen *blå* såleis: ”den af hovedfarverne, der i regnbuen og spektret ligger ml. grønt og violet”. Samstundes tek ein i bruk adjektiv som ”mørkfarvet” og ”sort” og ”blaaligbleg” for å karakterisere bruken av *blå* i samband med hudfarge. Bilde kan vere ein god stønad for definisjonen av slike omgrep.

Systemteikningar (til dømes av ei kvern, med 50 omgrep med tilknytning til kverna og verksemda kring ho) kan syne form, bruk og relasjonar vel så bra som definisjonar, ikkje minst i ei verd der det etter kvart er langt mellom dei fysiske installasjonane av slike innretningar.

Det kan òg vere greit å illustrere definisjonar av handlingar og rørsle gjennom stutte videosnuttar, i tillegg til å definere dei. Eit døme kan vere verbet *slå*, med undertyding i (det maritime) uttrykket *slå ein knute*, i motsetnad til hovudinnhaldet i verbet. I samband med denne undertydinga kan ein også ønske å gjere greie for at ein slår på ulike vis, alt etter kva for resultat (type knute) ein vil få fram. Resultative omgrep som *pålestikk* og *båtmannsknop* let seg knapt definere fullt ut anna enn gjennom illustrasjonar som syner både framgangsmåten og resultatet.

I den nye versjonen av innskrivingssetlar for NO som er ei prioritert oppgåve i 2008, vil det også vere ein komponent for bilde.

2.2.3 Lyd

Lydspor høyrer naturleg heime i ei digital ordbok for språk og språklydar. Det finst alt mykje digitalt tilfang som på glimrande vis syner både ord og språket i bruk. Nemnast skal her, i samband med ei folkemålsordbok som Norsk Ordbok, tilfang som er samla inn serskilt for å dokumentere talemålsskilnader.

Også andre lydlege fenomen og omgrep, innanfor song, musikk, og støy, let seg teknologisk sett greit illustrere i ei elektronisk ordbok, som eit supplement til den verbale definisjonen. Som døme på ein verbal definisjon av en viss lyd kan ein trekkje inn *Svenska Akademiens Ordbok* definisjon av ordet *bjäff*: ”uttryck som afser att återgifva en liten hunds skällande”. Eit eksempel på bruken av ordet er det òg funne plass til: ”Humlegården är full av unga glada hundar, som ... då anledning erbjuder sig, rusa upp och säga vov, vov, om de äro stora, eller vaff, vaff om de äro små; men de allra minsta säga bjäff, bjäff, bjäff.” Her kunne eit lydspor ha vore eit interessant tillegg.

NO finansierer digitalisering av gamle lydband med relevant ord- og taletilfang, som etter planen skal utnyttast i ein nettversjon av ordboka.

2.2.4 Samandrag om innhald

Eg trur bruken av kart, bilde og lyd vil fremme kvaliteten på og bruken av ordboka. Eg vonar at vi ordboksfolk vil la oss inspirere til å tilpasse oss den nye nett-røyndomen så snart som råd er, også såleis at digitale verkemiddel og strukturar naturleg vil inngå allereie i den primære ordboksutviklinga, og ikkje bli eit post-editerings-fenomen og -verkty. Eg vil altså med andre ord gjerne at vi raskt når det nivået som Bakken og Ore (2005: 11) nemnde i ei artikkel om ei muleg elektronisk *Norsk Ordbok*, nemleg at vi kan ”konseptualisere ordbøker direkte for det elektroniske mediet”.

3 NO gjennom nettportal – samliv med anna digitalt tilfang

Eg nemnde innleiingsvis eit par punkt som ein bør ta omsyn til dersom ein ønsker at *Norsk Ordbok* skal bli ein bruksting (rask tilgang, tilgang gjennom moderne bokmål og nynorsk). Eg ser for meg nok ei oppgåve som eg meiner ein bør vurdere for å sikre bruken av NO, nemleg det å gjere den digitale ordboka tilgjengeleg saman med andre digitale samlingar, innanfor ein nettportal, med sams eller relaterte emne og mål.

3.1 Data gjennom nettportal

Med nettportal forstår eg ein eittpunkts adgang – ein virtuell portal eller korridor – til informasjon som er tilgjengeleg via Internett, og som består av forskjellige, men emnemessig eller på anna vis logisk relaterte datasamlingar, som er av interesse for ulike brukargrupper.

Gjennom portalløysingar kan ein gje og få effektiv tilgang til mange databasar og dokument med særleg relevans for visse område. Ein kan få rask tilgang til fleire sett av aktuelle digitale data. Den mentale så vel som den fysiske vegen mellom datasamlingane blir korta monaleg ned (til få tastetrykk). Felles adgangsprosedyrar og gode brukargrenseflater, saman med felles teknologiske løysingar for struktur, visning og kopling, minkar hindringar og tidsbruk for innhenting og vidare bruk av kunnskap. Dette vert ofte vist til – noko overflatisk – som ”saumlause” løysingar.

Om ein vil synleggjere *Norsk Ordbok*, for at ho skal bli brukt, kan det vere ein god idé å samordne verket med andre relaterte digitale samlingar. Eg skal gje eit par døme på slike samlingar.

3.2 "Humaniora digitalt"

Ei muleg portalløysing kunne vere ein humanioraportal, ein portal til datasamlingar for humanistiske vitenskapsfag eller -felt.

Målet med ein offentlig humanioraportal kan vere – i kortform – å vere leiande når det gjeld å formidle og organisere forskingsbasert humaniora på nettet, ved å vere ein garantist for kvantitet og kvalitet på humaniorafeltet.

Nettsidene til det norske Dokumentasjonsprosjektet viser døme på mulege deltakarar innanfor ein humanioraportal. Prosjektet var eit samarbeidsprosjekt, i åra 1992–1997, mellom dei humanistiske miljøa ved dei (då) fire universiteta i Noreg. Informasjon som på den tida låg i ulike arkiv og samlingar – i manuskript, katalogar, hefte, bøker eller på arkivkort – fekk elektronisk form. Det vart bygt opp eit informasjonssystem kalla "Universitetenes databaser for språk og kultur. Dette har gjeve dei einskilde fagmiljøa betre verkty for forskning og studiar. I tillegg har databasen auka den allmenne tilgangen til arkivmaterialet, samstundes som ein tek hand om opphavsrettar og tryggleiken til samlingane.

På nettsidene til Dokumentasjonsprosjektet finn ein i dag data frå mange humanistiske forskingsfelt, som arkeologi, etnografi, folkloristikk, historie, leksikografi, mynter/numismatikk, middelalderdiplom og stadnamn. Denne nettstaden, og samlingane, vert halden ved lag av Universitetet i Oslo. Eg kjenner ikkje til dei konkrete planane for vidareutvikling av nettstaden. Eg ser det likevel slik at det er naturlege innhaldsmessige relasjonar mellom NO og samlingane frå Dokumentasjonsprosjektet. Om ein meiner at ein felles nettportal kunne styrke og effektivisere bruken av digitale humanistiske data, bør ein drøfte om desse samlingane kanskje kunne vere eit utgangspunkt, eller iallfall om desse samlingane burde finnast innanfor same portalen.

Innanfor ein humanioraportal kan NO dekkje ein funksjon som leverandør av særnorske ord og uttrykk, med definisjonar, for forskarar og formidlarar som skal presentere data, funn og gjenstandar med tilknytning til norsk kultur. Det vil vere praktisk å få dekt dette behovet gjennom to tastetrykk og enkle kopi- eller koplefunksjonar mot ein substansiell portalnabo som NO. Det vil heller ikkje skade omdømet til NO å bli brukt og referert i slike høve.

Når det gjeld NO sin gevinst ved å ha saumlause overgangar til andre humaniorasamlingar som det kunne vere interessant å gå inn i informasjonssamarbeid med, er han fleirsidig. Under utviklinga av ordboksartiklar vil det mellom anna kunne vere behov for informasjon om målføre, ordgeografi, faglege omgrep og termar innanfor andre forskingsfelt, eller (eldre, eldste) førekomstar av ord i eldre kjelder (t d diplom og stadnamn). Ein vil kanskje òg gjerne illustrere artiklane med bilde eller teikningar (t d frå ein museumsdatabase eller database for arkeologiske funn).

Eg vil oppfatte dei datasamlingane som eg har nemnt her som positive supplement til kvarandre, for mange føremål. Eg meiner derfor at ein bør leggje teknologisk til rette for effektiv utnytting av humanistiske data, mellom anna med tanke på samankopla eller samanstøypte presentasjonar, for ein gjensidig synergieffekt.

3.3 "Norge digitalt"

Eg skal også nemne ein annan interessant dataportal – som alt finst, og som er i rivande utvikling. Det gjeld den offentlege portalen "Norge digitalt", som vert definert som "ein geografisk infrastruktur" for offentlig administrasjon. Denne portalen inneheld ei mengd geodata (:data som gjev informasjon om objekt (vatn, hus, vegar, fyr osv), hendingar og forhold der posisjonen på jorda er ein vesentleg del av informasjonen).

"Norge digitalt" er ein viktig del av norske styresmakter sin IT-politikk. Portalen skal, i følge Stortingsmelding nr. 30 (2002 – 2003), vere ein sterk og effektiv reiskap i forvaltninga av areal, naturressursar og kulturminne.

Ryggraden i denne portalen er det som kallast Sentralt stadnamnregister (SSR), den nasjonale databasen for norske stadnamn. Per 1. januar 2007 inneheldt denne databasen om lag 740 000 (739 566) namn. Namna reknast for primære data i portalen. Sekundære data (fagdata) er data om t d naturressursar, befolkning, miljøtilstand, kulturminner og arealbruk.

Setelsamlinga til NO er eit av hovudverktøya i arbeidet med å fastsetje skrivemåten av norske stadnamn. NO har altså alt i dag ein viktig støttfunksjon i høve til arbeidet med det som er primære referansedata innanfor portalen "Norge digitalt".

Kvalitativt vil eit nærare samband mellom NO og namnedatabasen SSR kunne medføre ei styrking av innhaldet i NO. Rett nok er *propria* (herunder stadnamn) ikkje oppslagsord i NO, men det er likevel høve til å dokumentere bruk av appellativ i stadnamn, som *døme*. Det finst også mange *døme* på at eit appellativ berre er belagt i stadnamn. Om ein vil freiste gje eit heilskapleg bilde av førekomstar og utbreiinga av ord i norsk folkemål, bør ein altså også sjå på stadnamna, i meir systematisk grad enn det som vert gjort i dag.

For NO, som òg har som mål å spreie kunnskap om og styrke bruken av det nynorske skriftmålet, kan det også verte ei stor språkpolitisk vinning å kome inn i eit portalfellesskap som "Norge digitalt". Det er grunn til å tru at dei fleste datasamlingane i dette fellesskapet, og andre nasjonale digitale fellesskap, vil ha bokmål som målform. Det å vere til stades i eit slikt fellesskap vil derfor i seg sjølv vere ei språkpolitisk markering og ei hevdning. Det kan vere målpolitisk viktig og riktig for NO å freiste vinne seg ein plass innanfor ein nasjonal geodataportal, og ikkje berre søkje saman med andre nynorske datasamlingar på ein rein nynorsk nettstad, eller gå i bås saman med anna humaniora- eller kulturstoff innanfor ein smalare kultur- eller humanioraportal. NO kan sjølv sagt

også vere innanfor slike portalar, men ein bør kan hende ikkje nøye seg med å vere berre der.

Kjem NO først på plass innanfor den nasjonale geodataportalen "Norge digitalt", vil bruken kunne verte vidare enn det å levere temadata for stadnamn. Men støttefunksjonen for stadnamna i SSR er likevel kan hende NOs sterkaste argument for å kome på plass innanfor denne portalen. Portalen kan synest som eit sær s ambisiøst mål, sjøl for ein nasjonal ordboksdatabase. Eg meiner likevel at ein bør vurdere også ei slik plassering i det fremtidige utviklingsarbeidet for NO på nettet.

4 Etterord

Etter snart 8 tiår og 7 papirband er tida inne for å leggje meir substansielle planar for ein nettversjon av *Norsk Ordbok*. Dei mange sidene som dette inneber, tilseier at det krevst både strategisk tenking og handling, på både kort og lang sikt, i einarom og saman med andre digitale vener, for at utviklinga av denne versjonen skal kunne skje på ein målretta, samordna og effektiv måte, med eit brukarvenleg og attraktivt resultat. For dette nasjonale storverket vil ein rådføre seg med dei fremste kunnskapsmiljøa innanfor netteknologi og løysingar, for å kunne gå trygt ut på nettet i fremtida.

For utviklinga av ein nettversjon av NO har det òg vore avgjerande å kome fram til ei avklaring med forlaget bak den trykte versjonen, Det Norske Samlaget, om løysingar og rettigheter. Det ligg no føre ei skriftleg intensjonsavtale mellom NO og Det Norske Samlaget om korleis nettpubliseringa skal skje. Avtala syner at det er semje om at spørsmålet om eigarskap ikkje skal seinke utviklingsarbeidet med nettversjonen. Nettpubliseringa skal vere eit ikkje-kommersielt tiltak, og databasen bak nettversjonen skal driftast av NO. Nettpubliseringa vil vere ei prioritert sak for den nye leiinga i Norsk Ordbok.

Kjelder:

- Bakken, Kristin og Christian-Emil Ore 2005: Norsk Ordbok – også ei elektronisk ordbok? I: *Lexico Nordica* 2005, 7–18.
- Engebreetsen, Martin 2004: Teknologi til glede og besvær. Om undervisningsrelatert nettpublisering i lærerutdanningen. Rapport fra en delstudie innen prosjektet *Nettportal HiA* (2003 – 2005).
- McClean, Shilo T. 2007: *Digital Storytelling*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Stortingsmelding nr. 30 2002 – 2003: "Norge digitalt" – et felles fundament for verdiskaping". Det kongelige miljøverndepartement.

112 ELI JOHANNE ELLINGSVE

Eli Johanne Ellingsve
Dr.Art./Ordboksredaktør, f. 1952
NTNU, INL, Norsk Ordbok
Dragvoll
NO-7491 Trondheim
eli.ellingsve@hf.ntnu.no